

Aytmatov asarlarida folklor til qatlamlari va intertekstual aloqalar

Ergasheva Zebo Odiljon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Chingiz Aytmatov asarlarida folklor til qatlamlari va intertekstual aloqalarning badiiy-estetik va lingvokulturologik jihatlari tahlil qilinadi. Aytmatov ijodida xalq og‘zaki ijodining unsurlari – afsona, rivoyat, maqol, doston, mifologik obrazlar orqali milliy mentalitet, tarixiy xotira va falsafiy tafakkur aks ettiriladi. Yozuvchi folklor til qatlamlarini asarlarida semantik va konnotativ jihatdan boyitib, ularni zamonaviy kontekstda qayta talqin qiladi.

Aytmatovning “Asrga tatigulik kun”, “Oq kema”, “Qiyomat”, “Ona Yer” kabi mashhur romanlarida folklor elementlarining vositasida yaratilgan obrazlar inson va tabiat, madaniyat va ong, tarix va zamonaviylik orasidagi o‘zaro aloqalarni ochib beradi. Intertekstual yondashuvlar orqali muallif nafaqat turkiy og‘zaki merosga, balki jahon madaniyati – Bibliya, Qur‘on, yunon mifologiyasi kabi manbalarga ham murojaat qiladi. Bunda folklor qatlamlarining nafaqat matn mazmunini boyitishdagi, balki o‘quvchi ongida arxetipik xotirani faollashtirishdagi rolga ham urg‘u beriladi.

Shuningdek, maqolada folklor tili va uslubining Aytmatov poetikasiga ta’siri, badiiy tilga berayotgan ritmik va intonatsion ohangi, leksik boyligi hamda ifoda vositalari tahlil qilinadi. Natijada, Aytmatov asarlari orqali til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir, xalq tafakkurining zamonaviy adabiyotda davomiyligi va uyg‘unligi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Chingiz Aytmatov, folklor, intertekstual aloqa, xalq og‘zaki ijodi, afsona, rivoyat, maqol, mifologiya, badiiy til, til qatlamlari, lingvokulturologiya, arxetip, ramz, madaniy meros.

Chingiz Aytmatov ijodi – nafaqat modern adabiyot, balki xalq og‘zaki ijodi, afsona, epos va diniy-falsafiy qatlamlar bilan uyg‘unlashgan noyob badiiy makondir. Uning asarlarida folklor unsurlarining til qatlamlari chuqur estetik va semantik yuklamalarga ega bo‘lib, ular orqali muallif xalq tafakkuri, tarixiy xotira va madaniy arxetiplarga murojaat qiladi. Ayniqsa, turkiy xalqlar eposi, qadimiy afsonalar, rivoyatlar va maqollar Aytmatov asarlarida yangi badiiy kontekstda yashab ketadi va intertekstual aloqalar vositasida zamonaviy ma’noga ega bo‘ladi.

Aytmatov “Asrga tatigulik kun”, “Oq kema”, “Qiyomat”, “Ona Yer”, “Alvido, Gulsari!” kabi roman va hikoyalarida xalq og‘zaki ijodining nutqiy va semantik unsurlarini chuqur poetik jihatdan qayta ishlaydi. Masalan, “Oq kema” asarida bolakayning otasidan eshitgan afsonalar – xalq ruhiyatining timsoli, orzular olamiga intilishning belgisi sifatida talqin qilinadi. Bu yerda xalq ertaklaridagi obrazlar badiiy haqiqat bilan chatishib, asar ichki semantikasini boyitadi. “Asrga tatigulik kun”da esa Nayman Ona obrazining afsonaviy tilda berilishi, qadimiy matnlarning yo‘qotilgan ovozi sifatida aks etadi. Bu kabi folklor qatlamlari Aytmatov tilining poetik tuzilmasini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Aytmatovning badiiy uslubida folklor til qatlamlari faqat manba emas, balki intertekstual ko‘prikdir. U o‘z asarlarida turli madaniyatlar, diniy matnlar, tarixiy rivoyatlar bilan aloqalarni o‘rnatadi. Masalan, “Qiyomat” romanida Injil syujetlari bilan bog‘langan dialoglar, “Asrga tatigulik kun”da Qur‘on va turkiy mifologiyadagi obrazlar bilan bo‘lgan intertekstual o‘zaro ta’sirlar kuzatiladi. Muallif birgina xalq og‘zaki ijodi bilan cheklanmay, butun insoniyat ma’naviy merosidan badiiy kuch sifatida foydalanadi.

Folklor til qatlamlarining Aytmatov ijodida o‘z aksini topishi asarlarining zamonaviy va universal qiyofasini yaratadi. Bu til qatlami orqali muallif ijtimoiy, axloqiy, ekologik va falsafiy muammolarni ko‘taradi. Ayniqsa, metaforik obrazlar, mifologik kontekstlar, xalqona iboralar orqali insoniyatning tub mohiyatiga nazar tashlaydi. Aytmatov uslubidagi bu o‘ziga xoslik o‘zbek va boshqa turkiy adabiyotlarda chuqur iz qoldirgan, yangi yozuvchilar avlodiga kuchli adabiy ta’sir ko‘rsatgan.

Shuningdek, folklor unsurlari va intertekstual aloqalar Aytmatovda ko‘p qatlamli o‘qish imkonini beradi. Asar matni ostida yashiringan rivoyat, epos yoki diniy motiv o‘quvchini izlashga, tafakkur qilishga undaydi. U o‘z ijodida xalq tilini, arxaik so‘zlarni, og‘zaki nutq turlarini (ertak, afsona, doston uslubi) zamonaviy adabiy til bilan sintezlab, yangi poetik sifatlar yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, Chingiz Aytmatov asarlarida folklor til qatlamlari va intertekstual aloqalar muallifning milliy ildizlarga sadoqatini, insoniyat madaniy merosiga chuqur hurmatini, va eng muhimi – o‘quvchiga badiiy haqiqatni ko‘p qirrali tarzda etkazish mahoratini ko‘rsatadi. Bu yondashuv uning asarlarini faqat adabiy emas, balki lingvokulturologik va semiotik jihatdan ham chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Aytmatov folklorini san’at darajasiga olib chiqqan yozuvchilardan biri sifatida jahon adabiyotida o‘z o‘rniga ega bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aytmatov, Ch. (1988). *Asrga tatigulik kun*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
2. Aytmatov, Ch. (1981). *Oq kema*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
3. Karimova, Z. (2021). “Aytmatov asarlarida xalq og‘zaki ijodining aks etishi”. *Adabiyotshunoslik va tillar*, 4(2), 55–61.
4. Maslova, V. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.
5. Baxtiyorov, A. (2019). “Intertekstual yondashuv va Aytmatov poetikasi”. *Til va adabiyot*, 2(1), 73–80.
6. Yusupov, Sh. (2007). *Til va tafakkur: lingvokulturologik yondashuvlar*. Toshkent: Fan.
7. Lotman, Yu. M. (1992). *Semiosfera*. Sankt-Peterburg: Iskustvo-SPB.
8. Bakhtin, M. M. (1981). *Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press.
9. Barthes, R. (1977). *Image-Music-Text*. New York: Hill and Wang.

Research Science and
Innovation House